

Maria Puk
Uniwersytet Rzeszowski

ROSYJSKI WYKŁADNIK MODALNOŚCI EPISTEMICZNEJ
ОЧЕВИДНО I JEGO POLSKIE
ORAZ ANGIELSKIE ODPOWIEDNIKI

Zagadnienie modalności należy do grupy problemów, które wzbudzają wśród językoznawców ożywione dyskusje. Przedmiotem licznych rozpraw jest sama istota modalności, jej zakres znaczeniowy, różne sposoby klasyfikacji. Przegląd nazwisk lingwistów zajmujących się badaniem modalności oraz reprezentowanych przez nich stanowisk daje w swojej pracy Kinga Tutak¹. Jednym z rodzajów modalności wymienianym w różnych klasyfikacjach² jest modalność epistemiczna znajdująca się w centrum uwagi niniejszego opisu. Za Renatą Grzegorzycową przyjmujemy, że „modalność epistemiczna polega na sygnalizowaniu stopnia przekonania mówiącego o prawdziwości wygłaszanego sądu — od najniższego do najwyższego”³. Taką definicję podają również rosyjski językoznawca Władimir Panfilow⁴ i angielski — John Lyons⁵. Jednak nie każde zdanie zawiera element, który wskazuje na wartościujący pod względem realności stosunek mówiącego do przekazywanej treści, dlatego modalność epistemiczna ma charakter fakultatywny. Najbardziej eksplcytnymi jej wykładnikami są np. takie czasowniki

¹ K. Tutak: *leksykalne nieczasownikowe wykładniki modalności epistemicznej w autobiografiach*. Kraków: Księgarnia Akademicka 2003, s. 51–61.

² Zob.: B. Bojar, M. Korytkowska: *Problemy modelowania kategorii modalności a wykładniki leksykalne tej kategorii*. W: *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*. T. IV. *Modalność a inne kategorie językowe*. Red. V. Koseska-Toszeva, M. Korytkowska. Warszawa: Res Publica Press 1991, s. 39–52; A. Kiklewicz: *Podstawy składni funkcjonalnej*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego 2004, s. 146–149; R. Grzegorzycowa: *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2001, s. 121–136.

³ Tamże, s. 124.

⁴ В.З. Панфилов: *Категория модальности и ее роль в конституировании структуры предложения и суждения*. „Вопросы языкознания” 1997, nr 4, s. 39.

⁵ J. Lyons: *Semantics*. Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press 1977, s. 787 i n.

i wyrażenia czasownikowe jak: *być świadomym tego, że...; rozumieć, że...; myśleć, że...; sądzić, że...; przypuszczać, że...; wątpić, żeby...; wierzyć, że...* i tym podobne. Szczegółową analizę tego typu polskich czasowników nazywających stany epistemiczne przeprowadza w swojej monografii Magdalena Danielewiczowa⁶. Epistemiczny stosunek mówiącego do zarysowanego w danym zdaniu stanu rzeczy może być także eksplicytnie wyrażony za pomocą szeroko rozumianej klasy partykuł modalnych, takich jak: *chyba, może, być może, prawdopodobnie, najwyraźniej, oczywiście* i inne. Wiele z nich zostało już poddanych wnikliwej analizie, również konfrontatywnej, w opracowaniach Zofii Czapigi⁷, Marii Honowskiej⁸ i Krystyny Rakoczy⁹. Wykładniki modalności epistemicznej są postrzegane jako metatekst, co znalazło odzwierciedlenie w pracach Zofii Czapigi¹⁰, Urszuli Gajewskiej¹¹ i Kazimierza Ożoga¹².

Przedmiotem opisu w niniejszym szkicu jest rosyjski leksem modalny *очевидно*, który wyraża ocenę realności wypowiedzianego sądu ze względu na posiadaną przez mówiącego wiedzę i wskazuje na jego prawdopodobieństwo¹³. Interesujące wydaje się przedstawienie polskich i angielskich odpowiedników leksykalnych rosyjskiego *очевидно*, a także wykazanie, czy stosowane w przekładach ekwiwalenty oddają taki sam stopień pewności mówiącego oraz jaki to ma wpływ na precyzję tłumaczenia. Materiał egzemplifikacyjny zaczerpnięto z rosyjskich oryginalnych tekstów literackich i ich przekładu na język polski oraz angielski¹⁴ (łącznie 47 zdań). Terminy

⁶ M. Danielewiczowa: *Wiedza i niewiedza: studium polskich czasowników epistemicznych*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Katedra Lingwistyki Formalnej 2002.

⁷ Z. Czapiga: *O funkcji modalnej leksemu можем/може w języku rosyjskim i polskim*. „Slavia Orientalis” 2005, nr 2, s. 271–281; *Rosyjskie leksemy modalne возможно, кажется i ich polskie odpowiedniki*. „Studia Wschodniosłowiańskie” 2005, t. 5, s. 151–160.

⁸ M. Honowska: *Prawdopodobnie (przyczynek do teorii aktu mowy)*. „Polonica” 1984, nr 10, s. 121–131.

⁹ K. Rakoczy: *Rosyjskie odpowiedniki polskich wyrazów modalnych*. „Slavia Orientalis” 1973, nr 3, s. 341–351.

¹⁰ Z. Czapiga: *Rosyjskie operatory metatekstowe i ich polskie odpowiedniki*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2006.

¹¹ U. Gajewska: *Metatekstemy w języku nauk ścisłych*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2004.

¹² K. Ożóg: *Leksykon metatekstowy współczesnej polszczyzny mówionej. Wybrane zagadnienia*. Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego 1990.

¹³ П.А. Лекант: *Синтаксис простого предложения в современном русском языке*. Москва: Высшая школа 2004, s. 215.

¹⁴ И. Ильф и Е. Петров: *Двенадцать стульев* <<http://lib.ru/ILFPETROV/author12.txt>>; I. Ilf i E. Pietrow: *12 krzesel: powieść*. Przeł. T. Magister. Warszawa: Fatum 1998; I. Ilf and E. Petrov: *The Twelve Chairs* <http://lib.ru/ILFPETROV/ilf_petrov_12_chairs_engl.txt> (skrót: 12K); Б. Пастернак: *Доктор Живаго* <<http://www.bestlibrary.ru>>; B. Pasternak: *Doktor Żywago*. Przeł. E. Rojewska-Olejarczuk. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawni-

leksemy modalne, modulanty¹⁵ i modalne elementy leksykalne¹⁶ są używane zamiennie dla nazwania jednostek leksykalnych sygnalizujących modalność epistemiczną.

Słownikowymi odpowiednikami rosyjskiego leksemu modalnego *очевидно* ('вероятно, по-видимому, должно быть', SJR III, 732) są polskie wyrazy modalne *widocznie*, *wyraźnie*, *oczywiście* (WSR-P I, 861). W opisywanym materiale pojawiają się dwa z nich: *widocznie* i *oczywiście*. Jednak ich procentowy udział w całkowitej liczbie przykładów jest znacznie mniejszy niż można oczekiwać: odpowiednio 13% i 4%. Por.:

Достаточно было нескольких долетевших слов, чтобы Юрий Андреевич понял, что уславливаются о чем-то тайном, противозаконном. *Очевидно*, сговаривающиеся не заметили его, не подозревали его соседства.

Obudziła go tocząca się w pobliżu cicha rozmowa. Z kilku słów, które go doleciały, Żywago domyślił się, że mowa jest o czymś tajemniczym, zakazanym. Spiskowcy *widocznie* go nie spostrzegli, nie podejrzewali, że ktoś jest w pobliżu (DŻ).

Как ни просто было сочетание стекол с зеркальными пучками света, его не скомбинировали во второй раз, несмотря на старания Иванова. *Очевидно*, для этого нужно было что-то особенное, кроме знания, чем обладал в мире только один человек — покойный профессор Владимир Ипатьевич Персиков.

Mimo usilnych starań Iwanowa nie udało się odtworzyć tak niby prostej kombinacji soczewek i luster. *Widocznie* oprócz wiedzy było do tego potrzebne coś szczególnego,

czy 1990; B. Pasternak: *Doctor Zhivago* <<http://www.truly-free.org/>> (DŻ); M. Булгаков: *Роковые яйца* <<http://lib.ru/BULGAKOW/eggs.txt>>; M. Bułhakow: *Fatalne jaja* <http://www.4shared.com/file/4422752/2c94125/buhakow_michai_-_fatalne_jaja.html>; M. Bulgakov: *The Fateful Eggs* <http://lib.ru/BULGAKOW/eggs_engl.txt> (FJ); A. Рыбаков: *Кортик* <http://librussian.info/lib_page_90708.html>; A. Rybakow: *Kordzik*. Przeł. Z. Łapicka. Warszawa: Nasza Księgarnia 1974; A. Rybakov: *The Dirk* <<http://home.freeuk.com/russica4/>> (K); M. Булгаков: *Мастер и Маргарита* <<http://www.lib.ru/BULGAKOW/master.txt>>; M. Bułhakow: *Mistrz i Małgorzata*. Przeł. I. Lewandowska, W. Dąbrowski. Kraków: Mediasat Poland 2004; M. Bulgakov: *The Master and Margarita* <<http://www.truly-free.org/>> (MIM); B. Набоков: *Защита Лужина* <<http://lib.ru/NABOKOW/luzhin.txt>>; V. Nabokov: *Obrona Łużyna*. Przeł. E. Siemaszkiewicz. Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA 2005; V. Nabokov: *The Defence* <<http://www.truly-free.org/#fN>> (OŁ); A. Солженицын: *Раковый корпус* <<http://lib.ru/PROZA/SOLZHENICYN/rk.txt>>; A. Solżenicyn: *Oddział chorych na raka*. Przeł. M.B. Jagiełło. Warszawa: Czytelnik 1993; A. Solzhenitsyn: *Cancer Ward* <<http://www.truly-free.org/>> (OCNR); Б. Полевой: *Повесть о настоящем человеке* <<http://www.lib.ru/PROZA/POLEWOJ/chelovek.txt>>; B. Polewoj: *Opowieść o prawdziwym człowieku*. Przeł. J. Wyszomirski. Warszawa: Iskry 1980; B. Polevoi: *A Story About a Real Man* <<http://home.freeuk.com/russica4/>> (OOPC); M. Булгаков: *Собачье сердце* <<http://www.lib.ru/BULGAKOW/dogheart.txt>>; M. Bułhakow: *Psie serce*. Przeł. I. Lewandowska. Warszawa: Iskry 1989; M. Bulgakov: *The Heart of a Dog* <<http://home.freeuk.com/russica4/>> (PS).

¹⁵ Zob. m.in.: J. Strutyński: *Gramatyka polska*. Kraków: Tomasz Strutyński 2002, s. 142; Z. Czapięga: *Rosyjskie operatory metatekstowe...*, s. 103–108.

¹⁶ J. Bralczyk: *O leksykalnych wyznacznikach prawdziwościowej oceny sądów*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 1978, s. 32.

coś, czym na całym świecie obdarzony był tylko jeden jedyny człowiek — nieżyjący już profesor Włodzimierz Hippatiewicz Persikow (FJ).

— *Очевидно*, — продолжал Алексей Иванович, — сидение по два года в каждом классе развивает в Китове остроумие, но остроумие это очень низкого сорта.

— *Widocznie* — mówił dalej dyrektor — siedzenie po dwa lata w każdej klasie rozwija u Kitowa dowcip, muszę jednak stwierdzić, że jest to dowcip bardzo lichej (K).

Видите ли, он вас потряс — и вы свихнулись, так как у вас, *очевидно*, подходящая для этого почва.

Widzi pan, to jest tak — on wywarł na panu wstrząsające wrażenie i postradał pan zmysły, bo *widocznie* miał pan do tego predyspozycję (MIM).

И оказался на трубе, среди какого-то строительства, только безлюдного, *очевидно*, рабочий день кончился.

Znalazł się na rurze pośrodku jakiegoś placu budowy, ale wyludnionego, *widocznie* dzień pracy już się skończył (OCNR).

Вошедший был, *очевидно*, тем человеком, которому принадлежали попадавшиеся в доме запасы.

Przybysz był *oczywiście* tym kimś, do kogo należały znalezione w domu zapasy (DŻ).

Для этого тайком от технического надзора перешли на ток в двадцать миллиампер вместо десяти: получалось вдвое быстрее, хотя трубки, *очевидно*, изнашивались тоже быстрее.

W tajemnicy przed pracownikami nadzoru technicznego przeszli z prądu o natężeniu 10 miliampereów na 20, co pozwoliło skrócić czas każdego seansu o połowę, choć lampy *oczywiście* zużywały się o wiele szybciej (OCNR).

Użycie w przekładzie leksemu *widocznie* wiernie przekazuje oryginalne znaczenie wnioskowania, którym semantycznie nacechowane jest rosyjskie *очевидно*. Oba leksemy znajdują się na tym samym poziomie w skali oceny prawdziwościowej przekazywanych treści — średnim.

Słownikowy ekwiwalent *oczywiście* jest używany, aby powiedzieć, że coś jest całkowicie oczywiste i nie powinno budzić wątpliwości (ISJP I, 1090). Ponadto wyraża ono dodatkowe znaczenie wnioskowania i jest potwierdzeniem faktów, które są dla wszystkich wiadome. Reprezentuje zatem wyższy poziom modalności epistemicznej niż rosyjski wyraz modalny *очевидно*.

Wśród odpowiedników tekstowych stosunkowo często (17%) rosyjski modulant *очевидно* zastępowany jest polskim *najwidoczniej*, którym poprzedzamy wnioski, jakie wyciągamy na podstawie jakichś faktów (ISJP II, 998). Por.:

Когда он разобрал, что шум этот производит плещущая вода. Она, *очевидно*, бежала изо всех кранов квартиры.

Zorientował się, że szmer ten — to plusk wody. *Najwidoczniej* woda lała się ze wszystkich kranów (12K).

Знакомый Понтия Пилата? — спросил Стравинский, *очевидно*, отличавшийся большой понятливостью.

— Ten znajomy Poncjusza Piłata? — zapytał Strawiński, który *najwidoczniej* umiał bystro kojarzyć fakty (MIM).

Тут он ослабел и опустился на стул, *очевидно*, решив покориться неизбежному. Potem osłabł, opadł na krzesło, *najwidoczniej* postanawiając poddać się temu, co nieuniknione (MIM).

Этот второй, будучи, *очевидно*, левой съездил администратору по другому уху.

Ten drugi, będąc *najwidoczniej* mańkutom, przygrzął administratorowi w drugie ucho (MIM).

(В тетради перерыв и дальше, *очевидно*, по ошибке от волнения написано): 1 декабря. (Перечеркнуто, поправлено) 1 января 1925 г. Фотографирован утром.

Przerwa w notatkach, dalej zaś *najwidoczniej* przez pomyłkę w pośpiechu napisano: 1 grudnia (przekreślone, poprawione) 1 stycznia 1925. Rano sfotografowaliśmy go (PS).

Правда, открытие получилось, вы сами знаете — какое, тут Филипп Филиппович горестно указал обеими руками на оконную штору, *очевидно*, намекая на Москву.

Co prawda dokonałem odkrycia, i sam pan wie jakiego — w tym miejscu Filip Filipowicz gorzko wskazał oburącz na zasłonięte okna, *najwidoczniej* mając na myśli Moskwę (PS).

Powyższe konstatacje są konkluzjami opartymi na konkretnych spostrzeżeniach: plusku wody, nieprawidłowej reakcji, złej dacie i jej korekcie, ruchu rąk. Użycie w przykładzie leksemu *najwidoczniej* wyraża znaczenie wnioskowania, tak jak rosyjskie *очевидно*, ale nieco wyższy stopień prawdopodobieństwa, co wynika z jego formy gramatycznej.

Podobnie słownikowy translát *wyraźnie* pojawia się w formie stopnia najwyższego (6%). Por.:

— Подсолнечное масло здесь вот при чем, — вдруг заговорил Бездомный, *очевидно*, решив объявить незванному собеседнику войну, — вам не приходилось, гражданин, бывать когда-нибудь в лечебнице для душевнобольных?

— Olej słonecznikowy tyle ma do tego... — nagle odezwał się Bezdomny, który *najwyraźniej* postanowił wypowiedzieć nieproszonemu cudzoziemcowi wojnę. — Czy nie byliście kiedyś, obywatelu, na leczeniu w szpitalu dla umysłowo chorych? (MIM)

Но вы, *очевидно*, не понимаете меня? Или, вернее, я утратил бывшую у меня некогда способность описывать что-нибудь.

Ale pan mnie *najwyraźniej* nie rozumie. Lub też, mówiąc ściślej, nie mam już dawnego daru opowiadania (MIM).

Stopień najwyższy przysłówka *wyraźnie* przekazuje wyższy poziom prawdopodobieństwa niż rosyjskie *очевидно*, jeśli bowiem coś *najwyraźniej* ma miejsce, to dzieje się to w sposób jak najbardziej oczywisty, nie pozostawiający żadnych wątpliwości, oparty na doświadczeniach sensorycznych.

W pozostałych przykładach (32%) tłumacze zastosowali następujące polskie ekwiwalenty tekstowe badanego leksemu:

— *певние*:

На письменном столе зазвонил телефон, это, *очевидно*, мать спрашивала, будут ли они сегодня у нее обедать.

Na biurku zadzwonił telefon, to *pewnie* matka chciała zapytać, czy przyjdą dziś do niej na obiad (OŁ).

Они по лечебной инструкции должны, *очевидно*, выжать из больного все, что выжимается, и отпустят только когда кровь уже будет совсем „не держать”.

Pewnie zgodnie z instrukcją muszą wycisnąć z pacjenta, ile się da, a wypuścić go dopiero wtedy, kiedy krew przestanie „trzymać” leki (OCNR).

— Как что? Отметки. Ссылка. Ко-мен-дан-ты! — беззаботно улыбался он. (*Очевидно*, была у него в запасе работка поприятней.)

— Со? Meldowania, zesłania. Ко-мен-дан-ци! — уśmiechnął się bez troski. (*Pewnie* miał już na oku lepszą posadkę!) (OCNR)

Słowa *pewnie* używamy, aby powiedzieć, że coś uważamy za bardzo prawdopodobne. Wprowadzane przezeń treści są efektem wcześniej przeprowadzonego wnioskowania.

— *најпewniej*:

По лицу Остапа было видно, что посещение Дома народов в столь поздний час вызвано чрезвычайными делами концессии. *Очевидно*, в планы технического руководителя не входила встреча с любимой.

Z twarzy Ostapa można było wnioskować, że wizytę w Domu Ludowym o tak późnej godzinie wywołały nadzwyczajne, związane z imprezą, okoliczności. *Najpewniej*, w planach technicznego kierownika nie było przewidziane spotkanie z ukochaną (12K).

Ze względu na swoją gramatyczną formę — stopień najwyższy — leksem *најпewniej* oddaje nieznacznie wyższy stopień prawdopodobieństwa niż forma podstawowa *pewnie*. Danuta Rytel¹⁷ przypisuje wyrażeniom *najprawdopodobniej* i *najpewniej* wysoki stopień prawdopodobieństwa zajścia zdarzenia.

— *zapewne*:

— Очень хорошо, — сказал Персиков и припал глазом к окуляру микроскопа. *Очевидно*, что-то очень интересное можно было рассмотреть в брыжжейке лягушки, где, как на ладони видные, по рекам сосудов бойко бежали живые кровяные шарики. Персиков забыл о своих амебах и в течении полутора часов по очереди с Ивановым припадал к стеклу микроскопа.

¹⁷ D. Rytel: *Leksykalne środki wyrażania modalności w języku czeskim i polskim*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1982, s. 29.

— Bardzo ładna — powiedział Persikow i przyłożył oko do okularu mikroskopu. **Zapewne** coś nader interesującego można było zobaczyć w krezce żaby, gdzie strumykami naczyń krwionośnych, widoczne jak na dłoni, dziarsko pomykały żywiotkie erytrocyty, Persikow bowiem zapomniał o swoich amebach i przez półtorej godziny na przemian to on, to Iwanow przypadali do szkła mikroskopu (FJ).

He знаю. Мне неизвестно. **Очевидно**, она говорила правду, ей нужен был он, мастер, а вовсе не готический особняк, и не отдельный сад, и не деньги.

Nie wiem, nie mam pojęcia. Mówiła **zapewne** prawdę — potrzebny był jej on, mistrz, a wcale nie żadna gotycka willa ani własny ogródek, ani pieniądze (MIM).

Zapewne jest słowem książkowym używanym, kiedy nie wiemy, czy to, o czym mówimy, jest prawdą, i chcemy wyrazić przypuszczenie, że jest. Nadawca wyraża stopień własnego przekonania o prawdopodobieństwie danego zdania. Czyni to na podstawie dokonanej przez siebie obserwacji i dedukcji logicznej w swoim umyśle.

— z *pewnością*:

Сначала он подумал, что это ему мерещится от усталости, но моторы гудели все громче, то подвывая на первой скорости, то затихая. **Очевидно**, то были немцы, и ехали они по той же дороге.

Początkowo myślał, że się przesłyszał wskutek zmęczenia, ale silniki huczały coraz głośniejsze, to wyjąc na pierwszym biegu, to przycichając. **Z pewnością** byli to Niemcy i jechali tą samą drogą, którą on szedł (OOPC).

Wyrażenia z *pewnością* używamy, aby potwierdzić, że jesteśmy o czymś całkowicie przekonani (ISJP II, 49). W powyższym przykładzie nadawca, posiadając pewien stan wiedzy będący rezultatem wcześniejszych operacji myślowych, potwierdza prawdziwość przekazywanych w danym momencie informacji. Wyrażenie z *pewnością* oddaje wyższy stopień prawdziwości oceny sądu niż opisywany rosyjski leksem *очевидно*, zachowuje jednak znaczenie wnioskowania.

— *chyba*:

Освобождались они от разговоров с врачами и от главной части лечения — и вот этому-то, **очевидно**, и рада была какая-то вечно-детская струнка в человеке.

Uwalniali się od rozmów z lekarzami i uciążliwych zabiegów — i **chyba** właśnie to poruszało w każdym ukrytą strunę wiecznie dziecinnej radości (OCNR).

Какой-то нечистый дух вселился в Полиграфа Полиграфовича; **очевидно**, гибель уже караулила его и срок стоял у него за плечами.

Jakaś nieczysta siła opanowała **chyba** Poligrafa Poligrafowicza, zagłada już czatowała na niego i nieubłagany wyrok został wydany (PS).

W obydwu powyższych przykładach osąd jest oparty na zachowaniu pacjentów i Poligrafa Poligrafowicza, zatem zastosowanie w polskim tłumaczeniu leksemu *chyba* nadaje mu odcień wnioskowania poprzedzonego procesem myślowym. Ekwiwalencja na poziomie modalności została zachowana, ponieważ polskie *chyba* zaliczane jest do grupy leksemów wyrażających średni stopień prawdopodobieństwa¹⁸, podobnie jak rosyjskie *очевидно*.

— *oczywista*:

Любители били бы нас, *очевидно*, шахматными досками.
Miłośnicy stłukliby nas, *oczywista*, szachownicami (12K).

Partykuła *oczywista* komunikuje, że to, o czym jest mowa, nie budzi żadnych wątpliwości.

— *najoczywiściej*:

Персиков под вой и грохот, сыплющийся с потолка, заявил Марье Степановне, что он уедет из Москвы, что он будет судиться с директором, что он сломает ему этот приемник, потому что, *очевидно*, задалась целью его выжить вон.
Persikow przy akompaniamencie spadającego z sufitu wycia i łoskotu oświadczył Marii Stepanownej, że wytoczy dyrektorowi proces, że rozwali mu radio, że wyjedzie z Moskwy do wszystkich diabłów, skoro *najoczywiściej* postanowiono się go stąd pozbyć (FJ).

Również w tym przykładzie poziom modalności epistemicznej nie został zachowany, polskie tłumaczenie przekazuje pewność, a nie prawdopodobieństwo.

— *niewątpliwie*:

Алексей понял, что попал в когти этих воздушных волков и что они, *очевидно*, хотят привести его на свой аэродром, заставить сесть, чтобы взять в плен живым.
Aleksiej zrozumiał, że znalazł się w szponach tych wilków powietrznych, że chce go *niewątpliwie* doprowadzić na swoje lotnisko, zmusić do lądowania i wziąć żywcem do niewoli (OOPC).

Za pomocą modulantu *niewątpliwie* nadawca wyraża najwyższy stopień swojej pewności, przekonania, przeświadczenia w stosunku do wypowiedzianych treści, więc w tym przykładzie plan modalny tłumaczenia także odbiega od oryginału.

¹⁸ J. Bralczyk: *O leksykalnych...*, s. 31.

— *jak widać*:

Он выбрал себе противника и, стиснув зубы, бросился в бой. Целью его был „messer”, несколько отбившийся от других и, *очевидно*, тоже высмотревший себе добычу.

Wybrał sobie przeciwnika i zacisnąwszy zęby rzucił się do walki. Celem jego był „messer”, który się nieco odsunął od innych, *jak widać*, również upatrzawszy sobie zdobycz (OOPC).

Wyrazem *widać* mówiący wskazuje na wniosek swojego rozumowania zawarty w części zdania następującej bezpośrednio po tym wyrazie i ujawnia przesłanki wniosku zawarte w części poprzedzającej. Dodanie *jak* osłabia pewność mówiącego.

— *musiał*:

Удивленная Маргарита Николаевна повернулась и увидела на своей скамейке гражданина, который, *очевидно*, бесшумно подсел в то время, когда Маргарита загляделась на процессию и, надо полагать, в рассеянности вслух задала свой последний вопрос.

Małgorzata odwróciła się zdziwiona i zobaczyła na ławce obok siebie obywatela, który *musiał* przysiąc się bezszelestnie, kiedy Małgorzata — zapatrzawszy się na żalobną procesję — ostatnie swoje pytanie przez roztargnienie wypowiedziała widocznie na głos (MIM).

Czasownik *musieć* w funkcji sekundarnej wyraża modalność epistemiczną, a w połączeniu z innym czasownikiem w formie bezokolicznika oddaje znaczenie wniosku i wysokiego prawdopodobieństwa. Romana Łapa poświęca analizie takiej konstrukcji werbalnej jeden ze swoich artykułów¹⁹. Autorka przypisuje jej najwyższy stopień pewności, zatem powyższe przykłady różnią się przekazywanym poziomem modalności epistemicznej.

Stosunkowo często (28%) rosyjski modulant *очевидно* w tłumaczeniu na język polski bywa całkowicie pomijany. Por.:

— Что же ты молчишь, как Лига наций? — *Очевидно*, я Чемберлена испужался, — ответил Степан, почесывая кожу.

— Czemu milczysz, jak Liga Narodów? — Okrutecznego strachu napędził mi Chamberlain — odpowiedział Stepan, gładząc skórę (12K).

Взрослых никого не было в комнате. *Очевидно*, все выбежали из квартиры. Никого взрослого не было в pokoju, wszyscy wybiegli z mieszkania (MIM).

Вот почему он так долго должен был вести пятиминутку, впрочем, *очевидно*, приятную и для всех.

¹⁹ R. Łapa: *Z problemów modalności epistemicznej*. „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 2003, nr 10 (30), s. 143–154.

Właśnie dlatego musiał tak długo trzymać lekarzy na odprawie. Widział zresztą, że im też odprawa sprawia wyraźną przyjemność (OCNR).

— Да пожалуй, — удивляясь, соглашалась и больная. Она сама этого не заметила, но если врачи заметили, то так, *очевидно*, и было.

— Może troszeczkę — odpowiadała pacjentka z wahaniem. Wcale nie czuła się lepiej, ale skoro lekarze tak twierdzą, to kto wie.. (OCNR).

Бумага, начатая Львом Леонидовичем, лежала втуне, перепрокинулось в пальцах бездействующее перо. *Очевидно*, Олегу нужно было выйти. Так на самом интересном месте прервался разговор, давно затаенный.

Kartka, na której Lew Leonidowicz miał zamiar coś pisać, leżała na stole nieknięta, palce chirurga obracały bezczynne pióro. Oleg czuł, że powinien już wyjść. Rozmowa urwała się w najciekawszym momencie (OCNR).

Brak leksemu modalności epistemicznej w polskich zdaniach zmienia ich plan modalny — są to zdania z modalnością asertoryczną. W dwóch ostatnich przykładach tłumacz nie użył wyrazu modalnego, ale wyrażenie *kto wie* i czasownik *czuć* w osobowej formie. Zamknięcie wypowiedzi frazeologizmem *kto wie* służy do wyrażenia opinii, że wymieniony stan rzeczy uważany jest za prawdopodobny (ISJP II, 1002), natomiast czasownik *czuć* nie wyraża modalności epistemicznej, ale stan emocjonalny wynikający z uświadomienia sobie pewnych faktów. Poprzez takie przekształcenia tłumacz oddał znaczenie przypuszczenia, ale jednocześnie wprowadził zmiany w strukturze zdania.

Angielskojęzycznymi ekwiwalentami słownikowymi rosyjskiego *очевидно* są leksemy *obviously*, *apparently*, *manifestly* (R-AS, 397). Ostatni z nich w ogóle nie pojawia się w badanym materiale, natomiast przykłady z modulantem *obviously* stanowią 42%. Por.:

— Что же ты молчишь, как Лига наций? — *Очевидно*, я Чемберлена испугался, — ответил Степан, почесывая шкуру.

“Why are you silent, like the League of Nations?” “I’m *obviously* afraid of Chamberlain,” replied Stepan, scratching his skin (12K).

— Как что? Отметки. Ссылка. Ко-мен-дан-ты! — беззаботно улыбался он. (*Очевидно*, была у него в запасе работка поприятней.)

“What do you mean? These registrations, of course. Your exile. Komendants too!” he said with a carefree smile. *Obviously* he had some more congenial job up his sleeve (OCNR).

Правда, открытие получилось, вы сами знаете — какое, тут Филипп Филиппович горестно указал обеими руками на оконную штору, *очевидно*, намекая на Москву.

It’s true that it resulted in a discovery — and you know yourself just what sort of a discovery that was” — here Philip Philipovich pointed sadly with both hands towards the window-blind, *obviously* pointing to Moscow (PS).

Przysłówek *obviously* odnosi się bezpośrednio do dowodu²⁰. W wyżej przytoczonych przykładach są nimi: milczenie i drapanie skóry, wpatrywanie się w mikroskop, uśmiech, ruch dłoni, na podstawie tych faktów mówiący formułuje wnioski. Angielskie *obviously* wskazuje na coś, co jest łatwo widoczne, rozpoznawane, zrozumiałe (RHUD, 1339).

Z kolei słownikowy odpowiednik *apparently* pojawia się tylko w następującym przykładzie:

В конце концов, как Вадим понял из отрывков прочтенного и услышанного о своей болезни, сама-то опухоль вспыхнула у него из-за маминой слишком большой озабоченности и предусмотрительности: с детства было у него на ноге большое пигментное пятно, и мама, как врач, видимо знала опасность перерождения; она находила поводы щупать это пятно, и однажды настояла, чтобы хороший хирург произвел предварительную операцию — а вот ее-то как раз, *очевидно*, и не следовало делать.

From snatches of information about his illness, read or overheard, Vadim had come to realize that the flare-up of his tumour had actually been caused by Mummy's overzealous care and attention. Ever since childhood he'd had this large patch of pigmentation on his leg: as a doctor she should have understood the danger of malignancy setting in. She was always finding reasons to probe the patch, and once she'd insisted on a top surgeon carrying out a preliminary operation. *Apparently* this was the last thing that ought to have been done.

Modalny przysłówek *apparently* semantycznie przekazuje wnioskowanie oraz analogiczny poziom prawdopodobieństwa jak *очевидно*.

Tekstowe angielskojęzyczne odpowiedniki tłumaczeniowe omawianego rosyjskiego wyrazu modalnego tworzą bardzo bogaty wachlarz (46%):

— *evidently*, np.:

Вошедший был, *очевидно*, тем человеком, которому принадлежали попавшие в доме запасы.

Only the moment of his appearance took the doctor by surprise, not his arrival in itself. The traces of occupation in the house had prepared him for it. This, *evidently*, was the owner of the supplies he had found, which, as he knew, could not have been left by the Mikulitsyns (DŽ).

На письменном столе зазвонил телефон, это, *очевидно*, мать спрашивала, будут ли они сегодня у нее обедать.

The telephone rang on the desk, that was *evidently* her mother wanting to know if they would be dining at her place (OŁ).

Он выбрал себе противника и, стиснув зубы, бросился в бой. Целью его был "мессер", несколько отбившийся от других и, *очевидно*, тоже высмотревший себе добычу.

²⁰ L.F. Hoye: "You May Think That; I Couldn't Possibly Comment!" *Modality Studies: Contemporary Research and Future Directions. Part II.* "Journal of Pragmatics" 2005, nr 37, s. 1501.

He chose a target and, clenching his teeth, sped into the fray. The target he had chosen was a “Messer” which had separated itself somewhat from the rest and was *evidently* also looking for prey (OOPC).

Przysłówek *evidently* należy do grupy leksemów wyrażających *evidentiality*²¹ — specyficzny rodzaj modalności epistemicznej określający źródło informacji, na której opiera się mówiący, formułując swoją opinię, np. pogłoski, bezpośrednie doświadczenie, wnioski. W ten sposób osoba przekazująca sąd daje gwarancję realności zaistnienia danej propozycji.

— *probably*:

Освобождались они от разговоров с врачами и от главной части лечения — и вот этому-то, *очевидно*, и рада была какая-то вечно-детская струнка в человеке.

Obviously the patients were not released for the weekend from their illness, let alone from thinking about it; but they were freed from talking to the doctors and from most of their treatment, and it was *probably* this which gladdened some eternally childish part of the human make-up (OCNR).

Как-то получалось, что несмотря на долгую безупречную службу на довольно ответственных местах, он, *очевидно*, не мог получить мечту своей жизни — персональную пенсию.

Somehow or other, in spite of his long, irreproachable service in responsible positions in personnel and special departments, he would *probably* not achieve his life’s dream, the “personal” pension awarded to high officials (OCNR).

²¹ Termin używany w językoznawstwie anglojęzycznym początkowo dla oznaczenia procesu gramatyzacji informacji opartej bezpośrednio na dowodzie, z czasem językoznawcy zaczęli stosować go dla denotowania wszystkich wyrażen przekazujących informację epistemiczną. W polskiej terminologii funkcjonuje określenie *modalność imperceptywna*, nie są one jednak tożsame, ponieważ polskojęzyczne pojęcie obejmuje jednostki leksykalne wskazujące na źródło wypowiedzianego sądu, a także stopień jego realności, czyli łączy elementy znaczenia terminu *evidentiality* i *modalność epistemiczna*. Por.: S. Fitneva, F. Keil: *The Epistemic Content of Evidentiality: How Children Use Grammar to Evaluate The Reliability of Information*. W: *Proceedings of The 22nd Annual Boston University Conference on Language Development*. Vol. 1. Red. A. Greenhill, M. Hughes, H. Littlefield, and H. Walsh. Somerville, MA: Cascadilla Press 1998, s. 214; S. Choi: *The Development of Epistemic Sentence-ending Modal Forms and Functions in Korean Children*. W: *Modality in Grammar and Discourse*. Red. J. Bybee, S. Fleischman. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 1995, s. 165–204; M. Załęska: *Evidentiality Between Grammar and Argumentation Theory: (The Case of Epistemic Future)*. W: *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (Polyslav)*. Bd. 6. Red. R. Blankenhorn, J. Błaszczak, R. Marzari. München: Verlag Otto Sagner 2003, s. 268–275; R. Roszko: *Wykładowiki modalności imperceptywnej w języku polskim i litewskim*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy przy Instytucie Slawistyki PAN 1993.

Modalny przysłówek *probably* znajduje się w grupie leksemów wyrażających prawdopodobieństwo, nie jest jednak nacechowany znaczeniem wnioskowania. Karin Aijmer²² zalicza go do grupy przekazującej tylko stopień wiarygodności bez wskazania na źródło sądu.

— *clearly*:

Периков под вой и грохот, сыплющийся с потолка, заявил Марье Степановне, что он уедет из Москвы, что он будет судиться с директором, что он сломает ему этот приемник, потому что, *очевидно*, задались целью его выжить вон.

To the accompaniment of howls and rumbles descending from the ceiling, Perikov declared to Maria Stepanovna that he would take the director to court, smash his radio to bits, and get the blazes out of Moscow, because somebody was *clearly* trying to drive him out (FJ).

Anna Wierzbicka²³ zwraca uwagę na bardzo powszechne użycie przysłówka *clearly* jako przysłówka sposobu, dlatego jego epistemiczne znaczenie jest często niezauważane, a przekazuje on nieco wyższy stopień pewności niż rosyjskie *очевидно*, gdyż implikuje wiedzę, a nie tylko wnioskowanie.

— *of course*:

Они по лечебной инструкции должны, *очевидно*, выжать из больного все, что выжимается, и отпустят только когда кровь уже будет совсем “не держать”.

Of course their medical instructions make them squeeze the patient of everything that can be squeezed, and they will not let him go till his blood can't take any more (OCNR).

Modalna partykuła *of course* wskazuje, że zaistniały stan rzeczy jest zgodny z oczekiwaniami. Mówiący, wyrażając opinię, ma nadzieję, że taki pogląd dzielą również inni ludzie.

— *must*:

Удивленная Маргарита Николаевна повернулась и увидела на своей скамейке гражданина, который, *очевидно*, бесшумно подсел в то время, когда Маргарита загляделась на процессию и, надо полагать, в рассеянности вслух задала свой последний вопрос.

Margarita Nikolayevna turned in astonishment and saw a man on her bench who *must* have sat down noiselessly while she had been watching the funeral procession. Presumably she had absentmindedly spoken her last question aloud (MIM).

²² K. Aijmer: *Epistemic Modality as a Discourse Phenomenon — a Swedish-English Cross-language Perspective*. W: *From Ælfric to the New York Times: Studies in English Corpus Linguistics*. Red. U. Fries, V. Müller, P. Schneider. Amsterdam–Atlanta: Rodopi 1997, s. 223.

²³ A. Wierzbicka: *English: Meaning and Culture*. Oxford–New York: Oxford University Press 2006, s. 272.

— Да пожалуй, — удивляясь, соглашалась и больная. Она сама этого не заметила, но если врачи заметили, то так, *очевидно*, и было.

“Yes, perhaps,” the patient would agree, slightly surprised. She hadn’t noticed it herself, but if the doctors had it *must* be true (OCNR).

Czasownik modalny *must* wskazuje na nieuniknioną opisywanego stanu rzeczy, nie oznacza jednak pewności. Wprowadza on wnioski mowiącego wysnute na podstawie konkretnych okoliczności. Sarah Fagan²⁴, porównując niemieckie i angielskie czasowniki modalne, zwraca uwagę na ich polisemię i możliwość wyrażania znaczeń epistemicznych, a także nieepistemicznych — obowiązku. Podkreśla rolę kontekstu w określeniu znaczenia, jakie przekazywane jest przez te czasowniki w poszczególnych przykładach, a także dowodzi, że na epistemiczne znaczenie czasowników modalnych wskazują używane po nich czasowniki statyczne. Prawidłowość ta znajduje odzwierciedlenie w powyższych przykładach:

— *appeared*:

Удивительнее всего то, что, *очевидно*, с ним вместе исчез и милиционер.

Odder still, the policeman *appeared* to have vanished with him (MIM).

Этот второй, будучи, *очевидно*, левшой съездил администратору по другому уху.

He appeared to be left-handed, as he fetched the house manager a shattering clout on his other ear (MIM).

Appear nawiązuje do sytuacji, która jest lub nie jest przeciwstawną do rzeczywistości. Ponadto implikuje przekazywanie wrażenia, które może być powierzchowne lub iluzoryczne (RHUD, 1733). Powyższe tłumaczenia oddają znaczenie wnioskowania i zachowują analogiczność do oryginalnego poziomu modalności epistemicznej.

— *it seems*:

— *Очевидно*, — продолжал Алексей Иванович, — сидение по два года в каждом классе развивает в Китове остроумие, но остроумие это очень низкого сорта.

“*It seems*,” Aleksei Ivanovich continued, “that sitting two years in every class is developing in Kitov a sense of humour, but I must say that this humour is of a very low type (K).”

Czasownik *seem* wprowadza informacje uzyskane poprzez wnioskowanie na podstawie indywidualnych obserwacji i jest stosowany w odniesieniu do czegoś, co ma cechy prawdy oraz prawdopodobieństwa (RHUD, 1733).

²⁴ S.M.B. Fagan: *The Epistemic Use of German and English Modals*. W: *Germanic Linguistics: Syntactic and Diachronic*. Red. R. L. Lippi-Green, J.C. Salmons. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 1996, s. 15–34.

— *it was obvious*:

Какой-то нечистый дух вселился в Полиграфа Полиграфовича; *очевидно*, гибель уже караулила его и срок стоял у него за плечами.

An evil spirit was at work inside Poligraph Poligraphovich. *It was obvious* that his end was in sight and his time nearly up, but he hurled himself towards the inevitable and barked in an angry staccato (PS).

Jan Nuyts²⁵ zauważa, że połączenie bezosobowego podmiotu, łącznika *być* w czasie przeszłym i przymiotnika modalnego jest formą konstrukcji używanej w zdaniach implikujących logiczne lub zdroworozsądkowe wnioskowanie. Poziom modalności epistemicznej w anglojęzycznym przekładzie jest znacznie wyższy niż w oryginale.

— *I imagine*:

Любители били бы нас, *очевидно*, шахматными досками.

The enthusiasts would have beaten us with chessboards, *I imagine* (12K).

Powyższy przykład różni się od poprzednich eksplicytnością wrażenia subiektywności poprzez zaimek osobowy *I*. Jednym z kolejnych znaczeń czasownika *imagine*, wyrażającego stan mentalny subiekta, jest przekazywanie przypuszczenia (RHUD, 955). Przykład ten różni się od poprzednich eksplicytnością wrażenia subiektywności poprzez zaimek osobowy *I*.

Podobnie jak w polskojęzycznych tłumaczeniach, również w jednostkowych przypadkach (10%) angielski odpowiednik został całkowicie pominięty. Por.:

Видите ли, он вас потряс — и вы свихнулись, так как у вас, *очевидно*, подходящая для этого почва.

He gave you a shock and it sent you mad, because you were temperamentally liable to react in that way (MIM).

(В тетради перерыв и дальше, *очевидно*, по ошибке от волнения написано): 1 декабря. (Перечеркнуто, поправлено) 1 января 1925 г. Фотографирован утром.

(Gap in entries. The following entries show errors due to excitement): December 1st (deleted; corrected to): January 1st 1925. Dog photographed a.m (PS).

Fakultatywność leksemów modalnych oraz brak ich ścisłych związków z pozostałymi elementami zdania ułatwia ich eliminację w przekładzie i zmianę płaszczyzny modalnej z epistemicznej na asertoryczną.

²⁵ J. Nuyts: *Subjectivity as an Evidential Dimension in Epistemic Modal Expressions*. "Journal of Pragmatics" 2003, nr 33, s. 389.

Reasumując, należy stwierdzić, że polskie ekwiwalenty słownikowe *oczywiście* i *widocznie* występują zdecydowanie rzadziej. Dominują tekstowe odpowiedniki omawianego leksemu. Odwrotnie jest w przypadku tłumaczeń anglojęzycznych: ekwiwalenty słownikowe przeważają nad tekstowymi. Pod względem morfologicznym odpowiednikami przekładowymi w obydwu opisywanych językach są przysłówki — *widocznie, oczywiście, niewątpliwie, obviously, apparently, evidently, probably, clearly*, partykuły — *pewnie, chyba, zapewne, of course*, rzadziej czasowniki — *musiał, sądziła, must, imagine, seem*. Ich zakres znaczeniowy w niektórych przypadkach wpływa na zmianę planu modalnego zdania. W zdecydowanej większości przesunięcia semantyczne idą w kierunku wyrażenia większego stopnia prawdopodobieństwa, a nawet pewności. Dodatkowo odpowiedniki tekstowe wnoszą odcień wnioskowania i uwzględniają okoliczności, w jakich dane zdarzenie występuje. Zaskakująco często leksem modalny w przekładzie bywa całkowicie pominięty, co zupełnie eliminuje ze zdania semantykę modalności subiektywnej. Taki nieprecyzyjny przekład wpływa na rozbieżności pomiędzy odbiorem oryginału i przekładu. Wyrazy modalne nie pozostają w związkach syntaktycznych z pozostałymi składnikami zdania i nie pełnią w nim żadnych funkcji syntaktycznych, dlatego ich pominięcie jest łatwym rozwiązaniem w przypadku trudności z tłumaczeniem, a jednocześnie nie narusza szyku zdania. Jednak w tej sytuacji rodzi się pytanie, czy powstały utwór jest przekładem oryginału, czy też nowym dziełem.

Wykaz skrótów:

- ISJP — *Inny słownik języka polskiego*. Red. M. Bańko. T. I–II. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2001.
- RHUD — *Random House Unabridged Dictionary*. Red. S.B. Flexner and L.C. Hauck. New York: Random House 1993.
- SJR — *Словарь русского языка*, Red. А.П. Евгеньева. Т. I–IV. Москва: Русский язык 1981–1984.
- WSR–P — A. Mirowicz, I. Dulewicz, I. Grek-Pabis, I. Maryniak: *Большой русско-польский словарь*. Т. I–II. Warszawa–Moskwa: Wiedza Powszechna 2001.

Мария Пук

РУССКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ ЭПИСТЕМИЧЕСКОЙ МОДАЛЬНОСТИ *ОЧЕВИДНО*
И ЕГО ТЕКСТОВЫЕ СООТВЕТСТВИЯ В ПОЛЬСКОМ И АНГЛИСКОМ ЯЗЫКАХ

Резюме

Статья посвящена русскому вводному слову *очевидно*, которое передает значение предположительности сообщаемого факта, и его текстовым соответствиям в польском и английском языках. Среди польских эквивалентов преобладают текстовые, а среди английских — словарные. С морфологической точки зрения это: наречия — *widocznie, oczywiście, niewątpliwie, obviously, apparently, evidently, probably, clearly*, частицы — *pewnie, chyba, zapewne, of course*, реже глаголы — *musiał, sądziła, must, imagine, seem*. В обоих описываемых языках значительное количество примеров составляют предложения, в которых переводчик пропустил показатель эпистемической модальности и изменил модальный план предложения.

Мария Пук

THE RUSSIAN MARKER OF EPISTEMIC MODALITY *ОЧЕВИДНО*
AND ITS TRANSLATIONAL EQUIVALENTS IN POLISH AND ENGLISH LANGUAGES

Summary

The article discusses the Russian modal exponent *очевидно* expressing the probability of information and its Polish and English translational equivalents. The textual counterparts predominate among the Polish equivalents, in English the situation is reverse. From the morphological point they are: adverbs — *widocznie, oczywiście, niewątpliwie, obviously, apparently, evidently, probably, clearly*, particles — *pewnie, chyba, zapewne, of course*, rarely verbs — *musiał, sądziła, must, imagine, seem*. The sentences with the skipped marker of epistemic modality constitute a great deal of examples in both described languages.